

домогтися дорослим) можна повністю усунути стереотипи й упередження щодо іноземців [15].

Контакт дозволяє перетинати і навіть зносити кордони; тоді чуже зникає і стає своїм та, як таке, приймається [2, с. 111]. Чужий водночас включається у простір зобов'язань («...коло людей, зобов'язаних забезпечити один одному захист, поєднаних зв'язком, що впливає із спільного відношення до божественного або святого джерела авторитету» [3, с. 74]), який, за словами Зигмунта Баумана, встановлює внутрішні кордони суспільної верстви, де можна осмислено сформулювати моральні запитання [3, с. 74].

Ксенофобія – споконвічна проблема людства. Історія людства наповнена більш або менш відкритими формами взаємної неприязні, або навіть ненависті. Причин для цього багато, проте, здається, найглибшою і незнищеною є природа нашого пізнання. Не маючи можливості дивитися на все, що надходить з навколишнього, неосяжного у своєму багатстві, світу, ми змушені покладатися на стереотипи, які функціонують у нашому оточенні. Стереотип – це просто економія сил у процесі пізнання, яка лежить в основі упередженості, тобто, як правило, негативного ставлення до членів чужих груп. Стереотипи можна модифікувати, але чим більше вони пов'язані з емоційним ставленням, тим це завдання складніше. Однак, якщо стереотипне мислення не пов'язане з таким ставленням, тоді модифікація, а, можливо, навіть зміна стереотипу можлива; це відбувається саме при контакті, наприклад, у сучасному спорті. Це, щоправда, не панацея від істинного зла у сучасному світі,

однак, він, безумовно, «став у глобальному масштабі одним із найпотужніших стимуляторів гуманістичних, толерантних, демократичних і антиксенофобських позицій» [12, с. 172].

1. Aronson E., Wilson T. D., Alert R. M. Psychologia społeczna. Serce i umysł. Przeł. A. Bezwińska et al / E. Aronson, T. D. Wilson, R. M. Alert. – Poznań: Zysk i S-ka, 1997. – 668 s. 2. Bartz B. Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach / B. Bartz. – Duisburg – Radom: Wydawnictwo ITE, 1997. – 183 s. 3. Bauman Z. Nowoczesność i Zagłada. Przeł. T. Kunz / Z. Bauman. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2009. – 455 s. 4. Bauman Z. Sociologia. Przeł. J. Łoziński / Z. Bauman. – Poznań: Zysk i S-ka, 1996. – 240 s. 5. Gadamer H. G. Język i rozumienie. Wybór, przekł. i postł. P. Dehnel, B. Sierocka / H. G. Gadamer. – Warszawa: Fundacja Aletheia, 2003. – 183 s. 6. Girard R. Kozioł ofiarny. Przeł. M. Goszczyńska / R. Girard. – Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1991. – 325 s. 7. Grzybowski P. P. Edukacja europejska. Od wielokulturowości ku międzykulturowości. Koncepcje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankofońskiego / P. P. Grzybowski. – Kraków: Oficyna Wydawnicza «Impuls», 2007. – 475 s. 8. Kalamacka E. Sport XXI wieku epigonem antyku / E. Kalamacka // Sport na przełomie tysiącleci: szanse i nadzieje. Praca zbiorowa pod red. Z. Dziubińskiego. – Warszawa: Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej, 2000. – S. 151–157. 9. Kołakowski L. O wrogu i przyjacielu / Kołakowski L. Mini wykłady o maxi sprawach. Trzy serie / L. Kołakowski. – Kraków: Wydawnictwo ZNAK, 2009. – S. 282–289. 10. Kowalczyk S. Elementy filozofii i teologii sportu / S. Kowalczyk. – Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010. – 246 s. 11. Lipiec J. Filozofia olimpizmu / J. Lipiec. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Sportowe SPRINT, 1999. – 234 s. 12. Lipiec J. Pożegnanie z Olimpią / J. Lipiec. – Kraków: Wydawnictwo FALL, 2007. – 440 s. 13. Szczepański J. A. Od Olimpii do Olimpiad / J. A. Szczepański. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1980. – 315 s. 14. Weigl B. Stereotypy i uprzedzenia / B. Weigl. // Psychologia. Podręcznik akademicki. – T. 3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej. Pod red. nauk. J. Strelau. – Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005. – S. 205–224. 15. Weigl B. Stereotypy i uprzedzenia etniczne u dzieci i młodzieży / B. Weigl. – Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, 1999. – 158 s.

Олексій Кляшторний

Вища освіта в контексті формування громадянського суспільства

У статті проаналізовано місце і роль вищої освіти у структурі та становленні громадянського суспільства в Україні.

The author analyses the role of higher education in structure and development of civil society in Ukraine.

Освіта – це основа розвитку людини, суспільства і держави. Вона є гарантом майбутнього. Це один із найважливіших національних секторів, який включає в себе політичні, соціальні, економічні, культурні і наукові організації, засіб для забезпечення зростання інтелектуального і морального потенціалу нації тощо. Освіта – невід'ємний спосіб модернізації суспільства і підйому економічного, політичного і гуманітарного статусу країни на міжнародному рівні.

Становлення демократичної системи освіти можливе лише тоді, коли утворюються міцні зв'язки між освітою і суспільством, коли відчутну роль у розвитку освіти відіграють місцеві органи влади. Така політика співпраці стимулює підвищення ролі у розвитку освіти професійних і громадських організацій, які приймають участь у плануванні економічних, виховних і методичних пріоритетів навчальних закладів, в прогнозуванні успіхів їх розвитку і професійній оцінці якості освітніх послуг, які вони надають.

Ідеї, закладені в Державна національна програм «Україна XXI століття», [див.: 7] в цілому не відрізняються від ідеалів освіти багатьох розвинених країн Заходу. Відмінності між Заходом і Україною в тому, як ці ідеали реалізуються в демократичній структурі громадянського суспільства.

Розвиток освітньої сфери в Україні всебічно проаналізований у трьох томній фундаментальній праці [див.: 11; 12; 13], а також у роботах В. Андрущенко [1; 2; 3], М. Згуровського [див.: 8], І. Зязюна [див.: 9], В. Кременя [див.: 10], П. Талан-

чука [див.: 18] та багатьох інших. Ці праці вирізняються різноманітністю підходів та оцінок, однак їх єднає одне фундаментальне прагнення – зробити вищу освіту України кращою, конкурентоспроможною та якісною. Проте проблема рівного та справедливого доступу громадян до освіти, яка останнім часом є однією з найбільш акцентованих у міжнародних документах з питань розвитку освіти, на погляд автора, ще недостатньо висвітлена. Такий стан не випадковий. Він детермінується недостатнім розвитком в Україні громадянського суспільства. Незважаючи на те, що останнім часом з проблеми становлення в Україні громадянського суспільства проводяться наукові конференції [див.: 17], виходить ціла низка праць [див.: 4–6; 15; 17; 21; 23–27], багато питань розкриті недостатньо. Зокрема, недостатньо розкрито питання місця і ролі в становленні громадянського суспільства освіти загалом і ВНЗ зокрема.

Мета статті – проаналізувати місце і роль вищої освіти у структурі та становленні громадянського суспільства.

Слід зазначити, що в західних країнах громадянське суспільство виникло на зорі нового часу і було наслідком перетворення підданих у громадян, у мешканців країни, що входили до певного етнічного союзу, у суверенний народ – націю, що усвідомила необхідність визначення та здійснення кожним громадянином своїх невід'ємних прав, підпорядкування своїм інтересам державних органів. Тому функції громадянського суспільства хоч і пов'язані

із структуризацією і захистом групових інтересів, є все ж значно ширшими, ніж тільки цей захист, а саме поняття громадянського суспільства – багатограннішим. В широкому значенні цей феномен може бути охарактеризований, принаймні, в трьох аспектах.

По-перше, з погляду захисту і реалізації індивідуальних і групових інтересів громадянське суспільство – це система добровільних громадських організацій, засобів формування суспільної думки, тиску на політичну сферу, а також інших міжгрупових і міжособистісних стосунків, які створюють можливості для реалізації членами суспільства своїх інтересів. Тут важливою є здатність людини свідомо і добровільно об'єднуватися із собі подібними, на що звернув увагу Алексіс де Токвіль.

По-друге, з точки зору структури суспільної системи громадянське суспільство – це своєрідний соціальний простір, в якому люди взаємодіють як автономні індивіди, а, взаємодіючи, утворюють складну, багаторівневу мережу громадянських зв'язків і взаємозалежностей, які і творять власне соціальне життя і власне суспільство, якому не потрібен примус з боку політичних структур, щоб функціонувати.

По-третє, з погляду взаємовідносин з державою громадянське суспільство – це сфера автономного існування, самовияву, самореалізації і самоорганізації індивідів, яка захищена законами від прямого втручання та регламентації з боку державної влади; це сукупність неполітичних, недержавних відносин у суспільстві: економічних, соціальних, духовних, етнічних, релігійних тощо.

Відносини і взаємовплив громадянського суспільства і держави є визначальним у забезпеченні демократичного розвитку країни. З одного боку, відстоюючи матеріальну та духовну незалежність людини від держави, домагаючись правової гарантії такої незалежності, захисту приватних і суспільних інтересів людей, громадянське суспільство активно сприяє процесам демократизації держави та набуття нею ознак держави правової. З іншого боку, громадянське суспільство саме залежить від держави і не може набути розвинених форм в умовах політичного насильства та тиранії. Тому зворотний зв'язок у стосунках громадянського суспільства і держави повинен обов'язково діяти.

Рівновага між громадянським суспільством і державою є найважливішим фактором стабільного демократичного розвитку, а її порушення веде до гіпертрофії владних структур, відчуженості і політичного безсилля народу [див.: 27].

Формування громадянського суспільства є сьогодні одним із пріоритетних завдань розвитку України. У більшості розвинених країн громадянське суспільство сприяє утвердженню демократичних цінностей, реалізації особистості в різних напрямках соціальної діяльності, виступає тією сферою, яка максимальною мірою забезпечує умови для вияву активності і вільного розвитку громадян.

Традиційно формування і розвиток громадянського суспільства відбувається під впливом багатьох факторів різного характеру за активної участі переважної більшості населення країни. У сучасних умовах вікові акценти участі громадян у формуванні громадянського суспільства в Україні зміщуються в бік молодого покоління, оскільки саме ця вікова група визначатиме стан суспільства в майбутньому. На жаль, ні в масовій свідомості, ні в наукових, ні в політичних колах поки що нема виразної однастайності в уявленнях про те, як можна використати потенціал молоді в розбудові громадянського суспільства.

Говорячи про сформованість громадянського суспільства в Україні, думка більшості експертів доволі песимістична. 50 % експертів (вікова категорія таких експертів – до 25 років) вважають, що найближчим часом громадянське суспільство в Україні навряд чи постане. Водночас 42 % відзначили, що про наявність громадянського суспільства в Україні говорити поки що рано, але процес його формування вже йде (так вважають експерти у віці від 36 до 55 років).

У ході опитування передбачалося з'ясувати думку експертів про потенціал різних державних та громадських інституцій, організацій і соціальних груп у формуванні громадянського суспільства в Україні. Так, найбільш значущим, на думку 83,3 % опитаних, є вплив на цей процес вищих навчальних закладів. Друга група включає в себе такі позиції: творча інтелігенція, громадські організації, засоби масової інформації (по 50 %). Третю групу склали позиції: Президент України та органи місцевого самоуправління (по 33,3 %). Водночас учасники опитування відзначили, що формуванню громадянського суспільства в Україні сприяють місцеві державні адміністрації, професійні об'єднання, Верховна Рада (по 25 %), політичні партії, загальноосвітні навчальні заклади (по 16,7 %). Як найменш значущий відмічено вплив Кабінету Міністрів та церкви (по 8,3 %) [див.: 14; с. 100]

Таким чином, експерти у своїх уявленнях про громадянське суспільство і перспективи його побудови в Україні орієнтуються на позицію формування його через вияв ініціативи громадян, які відчують потребу в об'єднанні задля захисту своїх прав та інтересів. При цьому сприяють, на думку експертів, формуванню громадянського суспільства в Україні передусім вищі навчальні заклади, групи творчої інтелігенції, громадські організації, засоби масової інформації та органи самоуправління. Успіх у формуванні громадянського суспільства буде залежати від орієнтації на такі ідеї та цінності, як права і свободи громадян, стабільність держави, соціальний захист, громадянська єдність та цілісність.

При цьому рівень громадянської самосвідомості як одна з характеристик, які безпосередньо впливають на процес формування громадянського суспільства в Україні, тісно пов'язаний з розвитком особистості в цілому, тобто з розвитком сукупності соціально значущих якостей індивіда, котрі сприяють його органічному включенню в систему соціальних відносин, з одного боку, здійсненню активної соціальної діяльності з метою задоволення своїх потреб, з іншого боку.

Іншими словами, можна сказати, що атрибутивна система якостей і властивостей молоді визначає її громадянськість, тобто властивість, яка відіграє не останню роль у формуванні, становленні і розвитку громадянського суспільства в Україні. Прояв громадянської самосвідомості і громадянської поведінки молоді на мікрорівні, в повсякденному житті і, відповідно, поширеність та стан атрибутивних систем у соціумі часто визначають рівень сформованості громадянського суспільства в цілому.

Як ми бачимо, розвиток громадянського суспільства – не є автоматичним процесом. Вагома роль у його створенні й подальшому становленні належить освіті, завдяки якій індивід має змогу одержати знання, виробити відповідні вміння та навички, наявність яких покликана забезпечити належний порядок розширення та поглиблення взаємодії між людьми [див.: 24].

Отже, людина, особистість, громадянин є основою розвитку громадянського суспільства. Але для цього вона має бути освіченою, культурною. В цьому контексті освіта, як сфера соціокультурної практики, набуває особливої значущості.

Адже майбутніх громадян треба готувати до повноцінної діяльності в такому суспільстві, навчати, виховувати. *«Люди не народжуються зі знанням того суспільного і політичного ладу, який зумовлює можливість існування свободи для них та їхніх дітей. Таких речей слід набувати. Їм необхідно навчатися»* [16; с. 18–19], – зазначає С. М. Приходько.

Що для цього потрібно? Як можна цього досягти? Мабуть, тут можна назвати цілий комплекс чинників, але пріоритет, безумовно, належить освіті. *«Саме освіта є магістральним шляхом, спроможним пов'язати посттоталітарне суспільство з новим суспільством знань»* [22; с. 52–53], – підкреслює Г. Щокін. Вона є важливим елементом процесу життєдіяльності суспільства, передумовою його нормального стабільного розвитку.

Система освіти має готувати особистість, яка не лише вміє жити в громадянському суспільстві і правовій державі, а й створювати їх. Адже лише вільна й освічена людина, котра відчуває, що її поважають, може бути корисною в умовах інтелектуалізації будь-якого виду трудової, професійної діяльності.

Якщо людина повинна бути не лише освіченою, а й вільною, освіта має сприяти створенню таких суспільних відносин, за яких люди можуть виступати як вільні особистості, готові до реалізації функцій суб'єктів таких відносин, поважають одне одного, визнають право одне одного на власну думку, спроможні приймати рішення щодо свого та суспільного розвитку, вміють займати позиції і приймати рішення.

Освіченими людьми важче маніпулювати; між ними швидше розвиваються демократичні, гуманістичні взаємини.

Сучасна ситуація в українському суспільстві, характеризується нестабільністю, невизначеністю ціннісних орієнтирів, відсутністю чітко сформульованих цілей та ідеалів суспільного устрою. Це вимагає певного типу особистості. Як орієнтир може бути обраний запропонований П. Фейрабендом образ зрілого громадянина: *«Зрілий громадянин – не є людиною, яка вихована на принципах спеціальної ідеології (наприклад, пуританства або критичного раціоналізму) і несе її із собою начебто духовну пухлину. Зрілий громадянин – це особистість, яка навчилася розвивати й збагачувати своє мислення, а потім прийняла рішення на користь того, що уявляється їй найбільш доцільним. Ця особистість володіє певною духовною стійкістю (яка не підпадає під владу першого вулицяного зазивали, котрого вона зустріла) й, отже, спроможна свідомо обирати те заняття, яке видається їй найбільш привабливим»* [20; с. 465].

Саме освіта володіє значними потенціями в цьому аспекті, відповідальністю за його ефективну реалізацію, що підносить її в центр осмислення й перспектив українського суспільства. Освіта – основний чинник забезпечення «культурного зрушення» – невід'ємної передумови оновлення всіх сфер життєдіяльності в Україні. Освіта та суспільство неподільні. Це – одна система, і *«...дійсні масштаби цієї системи поки що не усвідомлюються повною мірою. Зрозуміло одне: будь-які глобальні проблеми, з якими стикається суспільство, соціум, цивілізація в цілому, обов'язково позначаються й на стані освітньої галузі»* [19; с. 103]. Система освіти, реагуючи на суспільні й цивілізаційні проблеми, будучи чутливою до них, спроможна і зобов'язана справляти суттєвий вплив на розвиток тих чи інших тенденцій у суспільстві, підтримувати чи, навпаки, гальмувати їх, знаходити свої специфічні можливості вирішення глобальних чи локальних соціальних проблем, попереджати небажаний розвиток подій.

Освіта як ресурс розвитку громадянського суспільства передбачає створення можливостей для розвитку особистості як важливого чинника не лише процесу трудової діяльності, базованої на сучасних виробничих силах, а й як суб'єкта гуманних соціальних демократичних відносин.

Все це закладає певну модель співробітництва в суспільстві, що базується на повазі кожної сторони до здобутків і ресурсів один одного. На освітянському рівні вона включає в себе студентів, батьків, адміністраторів, управлінців, громадянські спільноти. Якщо з діалогу випадає хоча б один учасник і не вдається досягнути ефективного компромісу, тоді успіху досягнути не вдасться. Приміром, студенти і батьки, окрім отримання освітніх послуг, самі повинні змінюватися. При цьому педагоги та вихователі не мають права ставати в позу «всезнаючих» професіоналів, бо досить часто студенти і їх батьки демонструють набагато більший рівень досвіду в реалізації своїх соціальних і освітніх потреб, ніж їм може запропонувати сучасна вища освіта.

Тому проблема визначення якісного рівня вищої освіти сучасної України обов'язково повинна враховувати й можливість задоволення потреб розвитку громадянського суспільства.

Академік В. Г. Кремень зазначає: *«Ми маємо потужну мережу вищих навчальних закладів, але, на жаль, вона виявилася недостатньо ефективною для задоволення потреб відкритого суспільства. У чому ж причини? Адміністративні структури, які успішно функціонували в системі єдиної державної системи освіти, виявилися неготовими до роботи в нових умовах. Зміна економічних умов вимагає від людини нових знань і вмінь. Структура вертикально організованої системи вищої освіти, її галузевий поділ не відповідають вимогам ринкової економіки. В нових умовах поглибилися структурні диспропорції між системою підготовки кадрів у вищій школі і сучасними потребами суспільства. У ряді регіонів не вистачає фахівців з гуманітарних, економічних, політологічних спеціальностей, спеціалістів міжнародних відносин. Вища освіта відреагувала на цю невідповідність скороченням підготовки фахівців інженерно-технічного профілю. За рахунок цього розширилася підготовка спеціалістів гуманітарного, економічного, управлінського напрямів»* [10; с. 211].

Ті навчальні програми, що застосовувались раніше дуже мало часу відводили на формування навичок самостійного оволодіння знаннями і застосування їх у неординарних умовах, бо зосереджували основну увагу на засвоєнні фактологічного матеріалу, і не завжди забезпечували можливість вільного вибору предметів, потрібних студентові для майбутньої роботи.

Сучасна вища школа за останній період опинилась в досить скрутному становищі, що також не могло не позначитись на якісному рівні освіти. По-перше, серйозних змін зазнала бюджетна база системи освіти. Відповідно зменшилась частка витрат на освіту у відношенні до ВВП, а зважаючи на це й реальні витрати на одного студента. Розмір заробітної платні працівників освіти суттєво відстає від середньої заробітної платні у промисловості. З цього ми можемо зробити висновок, що ресурси навчання, які мали б забезпечити якнайкраще засвоєння вмінь і навичок, не відповідають сучасним вимогам. В результаті, для фінансування освіти дедалі ширше залучаються позабюджетні кошти, а державний бюджет і надалі не буде єдиним джерелом фінансування закладів освіти. По-друге, економічні негаразди призвели до відтоку із закладів освіти значної частини

кваліфікованих кадрів. У закладах освіти зменшилася частка кадрів вищої і найвищої кваліфікації. Все це становить загрозу не тільки для освітньої сфери, бо погіршення фінансування освіти, матеріального стану населення, зниження мотивації до праці викладачів, неповне відтворення матеріально-технічної бази, може призвести до руйнування соціального капіталу яким є якісна освіта.

Міжнародне співробітництво – один з найбільш перспективних напрямів діяльності у сфері покращення якості освіти. Воно має забезпечити інтеграцію національної системи освіти в міжнародний освітній простір. Цей процес сприятиме розширенню можливостей громадян України щодо здобуття освіти і залученню іноземних інвестицій до розвитку освіти в Україні. Фактично все це зробить можливим нашій освіті стати більш відкритою, що, в свою чергу позитивно вплине на розвиток громадянського суспільства. Але зараз іноземна допомога концентрується здебільшого на факультетах вузів великих міст, тобто на факультетах, які мають найбільший досвід міжнародного співробітництва.

Аналітики ЮНЕСКО зазначають, що зовнішні щодо вищої школи середовища, зокрема те, що стосується сфери громадянського суспільства, зазнають нині радикальних змін під впливом глобалізації, делегалізації, регіоналізації, демократизації, масовості, технологізації та інформатизації. Тому для прийняття зваженого рішення, стосовно майбутнього розвитку ВНЗ України потрібно проаналізувати відповідні зміни та суперечності. Адже сфера вищої освіти, відчуваючи власні внутрішні суперечності, повинна вирішувати їх, і при цьому враховувати ще й вимоги та потреби зовнішньої системи соціуму. А докорінні зміни, котрі відбуваються в суспільстві суттєво впливають на неї. Відповідність вищої освіти сучасним умовам розглядається передусім з позицій її ролі й місця у суспільстві, а також її взаємозв'язку зі сферою праці, з державними та недержавними джерелами фінансування тощо. Ми цілком погоджуємося з думкою В. Г. Кременя, що адекватність вищої освіти потрібно оцінювати, виходячи з того, що відкрите суспільство очікує від вищого навчального закладу [10; с. 216]. Відповідно, заклади освіти, підсилюючи зв'язки зі сферою праці, мають визначити довгострокову орієнтацію на досягнення суспільних цілей, включаючи повагу до культури й охорону довкілля. Формування у студентів навичок підприємництва, соціальної й політичної ініціативи теж повинно бути основною метою вищого навчального закладу.

Тому, щоб відповідати сучасним вимогам, ВНЗ необхідно створити такі умови, щоб потреби розвитку країни і регіонів були в центрі політичного бачення і прийнятих рішень. Сприяти розв'язанню проблем, які виникають у зв'язку з глибокими перетвореннями на ринку праці, розвивати підприємницький дух завдяки заходам, спрямованим на забезпечення адекватної підготовки, діяти таким чином, щоб колишні студенти ставили в центр економічної активності турботу про людину й суспільство, а не тільки особисті імперативи. Створити міцний «освітній ланцюжок» з іншими ступенями системи освіти. І розглядати студентів і викладачів як активних учасників цього процесу і як людські ресурси, управління якими повинно здійснюватися відповідно до принципів рівності та здібностей. Зуміти зберегти, поширити й збагатити культурну спадщину для досягнення універсального через плюралізм виявів культури. Прагнути до значно більшої гнучкості в можливостях отримання підготовки; йти назустріч усім, всюди і завжди таким чином, щоб освіта справді була доступна для людини протягом усього її життя.

Відтак, забезпечення якісного рівня вищої освіти є одним із головних завдань, невіддільних від соціальної сфери і громадянського суспільства. *«Якість вищої освіти є багатомірною категорією, що повинна охоплювати всі її функції та види діяльності: навчальні й академічні програми, наукові дослідження, забезпечення кадрами тих, хто навчається, інфраструктуру та академічне оточення. Особливу увагу слід приділяти науковим дослідженням, які сприяють прогресу знань і свідчать про інтелектуальний розвиток. Потрібно заохочувати та закріплювати в програмах творчі пошуки, нові методики, міждисциплінарні зв'язки, які безпосередньо впливають на розвиток особистості. Вищі навчальні заклади в усіх регіонах мають відкрито давати внутрішню оцінку своєї діяльності поряд з оцінкою зовнішньою. Необхідно так переробити програми, щоб з'явилася можливість виходити поза межі звичайного пізнавального засвоєння дисциплін і оволодівати навичками, знаннями та здібностями до творчого і критичного аналізу й незалежного мислення»* [10; с. 217]. – підкреслює В. Г. Кремень.

Для розв'язання, зокрема, проблеми якості професійної підготовки потрібно розкрити сутність людини як суб'єкта діяльності, що дасть змогу активізувати не тільки особистісні структури, а й доповнити їх механізмом саморегуляції, функціонування якого зумовлене особистісними характеристиками. У цьому напрямі формуються Державні стандарти вищої освіти. Модель спеціаліста має передбачати людський фактор соціального замовлення і забезпечувати психологічний компонент якості. Вона повинна сформувати соціопсихологічні орієнтири під час розробки освітньо-кваліфікаційних характеристик підготовки фахівців конкретного професійного напрямку у вищому навчальному закладі.

Підвищення якості вищої освіти пов'язане з рядом необхідних умов. Зокрема, від якості педагогічного персоналу, під яким розуміємо наявність відповідного соціального статусу і достатнього фінансування, прагнення керувати людськими ресурсами відповідно до принципу здібностей і забезпечення безперервної підготовки викладачів, необхідної для того, щоб вони могли справитися зі своєю роллю в суспільстві, яке переживає глибокі перетворення. Від якості програм, що змушує виявляти особливу увагу до визначення цілей підготовки відповідно до потреб суспільства, пошуків нових педагогічних методів для підвищення активності студентів. Від якості студентів, які є «вихідним матеріалом», що потребує особливої уваги до їхніх проблем. Якості інфраструктур внутрішнього і зовнішнього середовища, а також якості керування навчальним закладом як єдиним цілим, яке було б координованим і послідовним, здійснювалося у взаємозв'язку з навколишнім середовищем.

Взагалі якість вищої освіти тісно пов'язана з систематичним оцінюванням і управлінням. Це вимагає упровадження в навчальному закладі культури оцінки, тобто створення структур, які здійснюють збір відповідної, достовірної й надійної інформації для того, щоб учасники навчального процесу могли приймати необхідні рішення, спрямовані на вдосконалення роботи і поліпшення результатів. Це включає також впровадження культури управління, тобто розробку за участю всіх зацікавлених сторін у душі солідарної участі на базі зібраної інформації стратегій, спрямованих на підвищення якості й ефективності освітньої діяльності або корекції їх до об'єктивних потреб.

1. Андрущенко В. П. Наш Університет / Віктор Андрущенко. – К.: 2009. – 320 с. 2. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю: 2-ге вид., допов. / Віктор Андрущенко. – К.: Знання України, 2008. – 819 с.

3. Андрущенко В. Світанок Європи: Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття / Віктор Андрущенко. – К.: Знання України, 2011. – 1099 с. 4. Відносини між державою і громадянським суспільством: Матеріали «круглого столу». – К., 2003. – 115 с. 5. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку. – К.: Парламент. вид-во, 2006. – 412 с. 6. Громадянське суспільство в Україні: проблема становлення / В. Ф. Сіренко, С. Б. Боровін, О. І. Богініч, В. В. Головченко та ін.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К.: Логос, 1997. – 124 с. 7. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с. 8. Зеуровський М. З. Розвиток інформаційного суспільства в Україні: Правове регулювання у сфері інформаційних відносин / М. З. Зеуровський та інші // Національний технічний ун-т України «Київський політехнічний ін-т». – К.: НТУУ «КПІ», 2006. – 544 с. 9. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб./ І. А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с. 10. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти: Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 447 с. 11. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Авт. кол. В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, С. Довгий та ін. – К.: Навч. книга, 2003. – Кн. 1: Пріоритет інтелекту. – 2003. – 608 с. 12. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Авт. кол. В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, С. Довгий та ін. – К.: Навч. книга, 2003. – Кн. 2: Освіта і наука: творчий потенціал державо- і культуротворення. – 2003. – 672 с. 13. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Авт. кол. В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, С. Довгий та ін. – К.: Навч. книга, 2003. – Кн. 3: Модернізація освіти. – 2003. – 943 с. 14. Овакімян О. С. Потенціал молоді в становленні громадянського суспільства в Україні: погляд експертів / О. С. Овакімян // Грані. – 2010. – № 3 (71). – С. 99–102. 15. Пархоменко Н. Громадянське суспільство «по-українськи»: реалії та сподівання / Н. Пархоменко Громадянське суспільство у світовому та українському вимірах: Матеріали засідання Дискусійного клубу української науково-педагогічної інтелігенції. – 22 листоп. 2002 р. – К., 2002. – 68 с. 16. Приходько С. М. Що таке демократія / С. М. Приходько. – Інформаційне агентство Сполучених Штатів. – Серпень, 1992. – С. 18–19. 17. Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні / Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (30 трав. 2001 р., Київ). – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 423 с. 18. Таланчук П. М. Публіцистика: Статті, інтерв'ю, виступи / О. Д. Гергель (упоряд.). – К.: Університет «Україна», 2004. – 320 с. 19. Тхагансов Х. Г. О новой парадигме образования / Х. Г. Тхагансов. – Педагогіка. – 1999. – № 1. – С. 102–110. 20. Фейрабенд П. Против методологического принуждения // Фейрабенд П. Избр. труды по методологии науки: Переводы с англ. и нем. / Общ. ред. и авт. вступ. ст. И. С. Нарский. – М.: Прогресс, 1986. – С. 125–467. 21. Цвиш В. Ф. Профспілки в громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика: Монографія / В. Ф. Цвиш. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – 376 с. 22. Щокін Г. Концепція соціального розвитку: висновки для України. Бібліотека журналу «Персонал». – К., 2001. – С. 52–53. 23. Щедрова Г. Проблема громадянського суспільства в класичній суспільно-політичній теорії та його роль у становленні й розвитку політичної системи / Г. Щедрова // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї / Редкол.: М. І. Михальченко, Ф. М. Рудич. – К.: Вид-во Укр.-фінського ін-ту менеджменту і бізнесу, 1999. – 325 с. 24. Аналитические материалы. Гражданское общество как ресурс развития российского образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.civilas.ru/>. 25. Гаєвська Л. А. Освіта як чинник становлення громадянського суспільства [Електронний ресурс] / Л. А. Гаєвська – Режим доступу: <http://intkonf.org/gaevska-la-osvita-yak-chinnik-stanovlennya-gromadyanskogo-susplstva/>. 26. Гаєвська Л. А. Феномен громадянського суспільства і його вплив на становлення державно-громадського управління освітою (теоретико-методологічний аспект) [Електронний ресурс] / Л. А. Гаєвська – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2007-2/txts/07glatma.htm>. 27. Громадянське суспільство – Вікіпедія [Електронний ресурс] / Режим доступу http://uk.wikipedia.org/wiki/Громадянське_суспільство.

Світлана Машаровська

Маніпулятивні політичні технології: концептуальний аспект

Статтю присвячено з'ясуванню основних ознак маніпулятивних політичних технологій, дослідженню їх місця і ролі у політичних процесах, виокремленню з загального масиву політичних технологій за ознакою цілеспрямованого прихованого впливу на громадян.

The article is devoted to the elucidation of the main features of political manipulation technology, investigation of their place and role in the political process, separation of the total array of political technologies on the basis of purposeful hidden influence on citizens.

Виходячи з тези про те, що у світі існує лише три основні засоби впливу на поведінку людини, а саме: примус, переконання та маніпулювання, нам видається важливим дослідити один з цих засобів. Виходячи із специфіки та неоднозначності феномену маніпулювання, варто детально проаналізувати його місце і роль у політичному процесі та управлінні громадською думкою. Цивілізовані суспільства, відкидаючи саму можливість застосування примусу у політичній боротьбі, залишають за собою можливість раціонального переконання у тих чи інших тезах, або – застосовують маніпулятивні технології для досягнення поставлених цілей.

За таких умов виникає практична потреба з'ясування місця і ролі маніпулятивних технологій у процесі політичної комунікації та окресленні їх загальних характеристик, що власне, і відрізняють їх від інших методів впливу на свідомість та поведінку.

Насамперед, варто зазначити, що сам термін «політичні технології» є специфічним та практично не вживається у світовій політичній науці. Натомість, він є застосовуваним на пострадянських теренах, в тому числі в Україні, де, власне, і виник. Аналогічно, у світовій політичній науці термін «маніпулятивні політичні технології» вживається вкрай рідко.

Для більш глибокого розуміння сутності маніпулятивних політичних технологій з'ясуємо визначення політичних технологій в цілому.

У контексті даного дослідження політичних технологій нас цікавлять передусім ті сутнісні характеристики, що позна-

чають політичні технології як сукупність певних прийомів, застосування яких ефективно вирішує поставлене завдання.

Необхідність існування соціальних технологій в цілому та політичних технологій зокрема, зумовлена складною структурою суспільства, в якому відбувається одночасно безліч різноманітних процесів, що потребують контролю та управління. Власне, соціальні та політичні технології виступають одним із способів здійснення політичної влади та впливають на політичний процес в цілому. Перебіг політичного процесу безперервно породжує нові явища та проблеми, які необхідно вирішувати всім суб'єктам політики. Політичні технології являють собою ефективний інструмент та досягнення необхідних практичних цілей. Прагматичний характер політичних технологій пов'язаний з їх здатністю оптимізувати і виявляти приховані можливості та резерви, пришвидшувати шлях досягнення мети та зменшувати матеріальні і нематеріальні витрати. Тому, для ефективного вироблення та застосування політичних технологій необхідним етапом є вірне визначення цілей та завдань, що їх покликани розв'язати дані технології.

Не маючи предметом дослідження політичні технології в цілому, зупинимось на тих сутнісних ознаках, що є важливими для дослідження природи маніпулятивних технологій. Політичні технології, у всій своїй різноманітності покликані забезпечити досягнення поставлених цілей. У науковій літературі, присвяченій політичним технологіям окреме місце займає функціональний підхід до визначення даного поняття. Так, Т. Грінберг наводить наступне визначення